

ניצושה ויחוסו אל הנהרות

מאת פרופ' דמיטרי גברונסקי

את פרידריך ניצושה רגילים לראות כפולס דרך של הרייך השלישי ומבססו האידאולוגי. אין התורה הנאציונאל-סוציאליסטית מרגישה ארץ עצמה כ"כ קרובה לשום הוגה דעות אחר וקשורה אליו קשר נפשי כמו עם ניצושה. המנהיגים הרוחניים של ה"רייך" השלישי מסתיעים תמיד בדבריו. מאידך גיסא תצויין העובדה המוזרה, שגם המתנגדים הקיצוניים של הנאציונל-סוציאליסם מעדיפים להסתמך על ניצושה מאשר על פילוסופים אחרים. כיצד אפשרי הוא הדבר הזה ועם מי הצדק? כלום צדקו שני הצדדים גם יחד או ששניהם טועים?

במצב דומה אנו נתקלים עוד בזמן שניצושה הירי בחיים, כאשר עמד על מרום יצירתו. ב-24 במרץ, 1887, כותב ניצושה לאוברבק⁽¹⁾: שמי הולך ונשנה כמעט בכל גליון של ה"אנטיסעמיטישע קארעספאנדענץ". . . בצרטוסטרה, האדם-האלוה מצאו האנטישמיים ענין לענות בו. וכן אפשר למצוא אצל ניצושה שורה שלמה של פסוקים וביטויים, שבהם הוא מדבר על "האנטישמיות הארורה" בטון של גנאי וביטול ("האנטישמיים — שם של המקופחים") ולהפך בטון של התפעלות מנושא שנאתם — מהיהודים ("בלי יהודים אין אלמורת. לא בכדי הם עם עולם").

אולם דבר אחד אפשר להניח בבטחון גמור: ניצושה היה סותר את דברי עצמו תכופות, ועשה זאת מרצון.

הוא משנה את דעתו מדי פעם בפעם מתוך הכרה ברורה ומתבטא אפילו "המשנה את דעותיו למה הדבר דומה, למי שמחליף את בגדיו" — זה הוא פשוט ענין של נקיון. ביחד עם זה הוא רואה כחוק-ברזל שכל רעיון משתנה להפוכו. במשך שנים אוסר ניצושה מלחמה על השכל, מלחמת חרמה נגד ההכרה, "העולם חרב על ידי ההכרה", היא המות וקץ כל בשר בעולם. והנה עוברות רק שנים מעטות וההכרה נהפכת אצלו להיות השאור שבעיסה של ההויה והחיים; "אין לחיים בכלל ערך אחר מאשר להיות מכשיר של ההכרה".

(1) Overbeck

(2) בגרמנית יש פה משחק מלים: Meinungen Wechseln Kleider Wechseln

לפתע פתאום אין בשבילו דבר יותר טוב מאשר ההכרה, כי בה צפון סוד ההויה והיא המטרה היחידה והבולטת שלה: „קול ההכרה — המיתך האחרונה“. וכאשר ניצשה מתחיל להיות נוהה אחר ההתפעלות וההתלהבות, הרי הוא רואה בזה התרוממות כזו של החויה ש„בן אדם מרגיש את עצמו כאלה“. „הוא בעצמו התעלה ומתהלך עכשיו ברוח מרומם כפי שראָה בחלומו את האלהים מטיילים לרוח היום“.

ואם ניצשה מקנא פה את קנאת ההתפעלות וההתלהבות ורואה בהן את הדרך היחידה של החויה, של הרגשות היקום, הרי אנחנו מוצאים אותו ג"כ לוחם בהן מתוך קנאה לא פחותה מזו. „יתכן שתפתה מלאת פושעים לא תשפיע כל כך לרעה ולא תשחית כ"כ את הארץ מאשר הקבוצה ההיא של האנשים הבלתי מרוסנים; של ההוים, חצאי־משוגעים, של גאונים אשר אינם יכולים להשתלט על עצמם"... האמונה שההתפעלות היא השאור שבעיסה של החיים, האמונה, איפוא, שלחם לה במרץ ובכח כל כך רב, משתנית אצלו ל„אמונה איומה“. ההזיה, שאותה העמיד ניצשה מול השכל, ההכרה הרציונלית נהפכת אצלו פתאום „לשגעון עמוק“. והוא מזהיר בפני „הערכת־יתר של אנשים הוים, חצאי־משוגעים, המכונים גאונים“. הוא אפילו מרחיק ללכת ורואה את ה־Daimonion של סוקרטס — את הבת־קול שהיתה מונעת את סוקרטס ממעשים ידועים — כ„מחלת אֶזונים" פשוטה.

אין התהפוכות האלה ברוחו של ניצשה, הקפיצות מן הקצה אל הקצה — דבר מקרי. כנראה שישנה אצלו חוקיות מסוימת, שמקורה בשני המומנטים האלה:

היצירה הפילוסופית של ניצשה נמשכה כ־18 שנה. במשך הזמן הזה עברו עליו שני משברים, בהם הוא פשט צורה ולבש צורה. וכך אנחנו מוצאים ביצירתו שלוש תקופות שונות שכל אחת נמשכה כ־6 שנים. בתקופה הראשונה דהיה ניצשה תלמידו של שופנהאור וגנר, רומנטיקאי נלהב. רגשנות המתעלית עד לאכסטזה היא המושכל הראשון של החיים. ביחד עם שופנהאור ראה במוסיקה, וביחוד במוסיקה של וגנר, את הביטוי האחרון והמלא ביותר של כל ההויה. על המוסיקה הזו הוא אומר שאפשר להשוותה ליצירתו של הומרוס, של דנטה, של רפאֵל, גטה, מוצרט, ובהפרזה עצומה המיוחדת לרגשנותו של ניצשה הוא אומר: „זו היא גילוי אמריקה הראשון בממלכת האמנות; אך פה גילו כנראה לא רק אמנות חדשה, אלא את האמנות עצמה“. כמה חדשים אחר כתבו את השורות האלה ביקר ניצשה את ההצגות בבירות (קיץ 1876); והן עשו עליו רושם כל כך מזעזע עד שעזב אותן כמעט בבריחה, כאיש המקיץ מחלום, ומיד שנה את דעתו באופן קיצוני. הוא כותב אז את „הספר בשביל בעלי רוח חפשי" את (Menschliches, Allzumenschliches). החבור הזה שהוא הראשון בתקופה השנייה של יצירתו — תקופה בה האמין ניצשה שהוא התרפא באופן יסודי מהרומנטיקה.

ובכן הוא מתחיל במלחמתו לשכל נגד ההזיה וההרפתלות. לפני זה, כתלמידו של שופנהאואר, היה קובל תמיד בעיקר על שלא זכה להכיר פנים אלה פנים את מורו הגדול, "את היחיד הגדול באמת" ועכשיו אין הוא מדבר עליו אחרת מאשר על "מזיק-מטבעות", על "כעסן אוהב שררה", שהטבע העניק אותו במדות מכוערות מה שנוגע לתאוה, יהירות וחשדנות". תורתו של שופנהאואר נעשתה עכשיו בשביל ניצשה, "ליצור רע ועוזר, השואף למטרות בלתי-יחביבות ובלתי נערצות... כך נראה שאצל שופנהאואר נעשה החלק התחתון של העולם לעיקר העיקרים". לא פחות הוא מדבר קשות על המוסיקה של וגנר. "זו היתה אשמתי שבאתי לבירות מלא אידיאל, ובכן הייתי מוכרח להתאכזב קשה. שפע הכיעור, הסרוס, דחה אותי באופן נמרץ". הדחיה היתה באופן כ"כ נמרץ עד שניצשה נאחו בקוטב האחר ולא רק ביחסו כלפי שופנהאואר ווגנר אלא גם בעמדתו לכל הבעיות והחוויות.

בשורה הראשונה סבלה המוסיקה משינוי ערכין זה. לפני זה היה ניצשה מתלהב במיוחד מהמוסיקה. "המוסיקה היא האידיאה העיקרית של העולם". היא "הרעיון הבלתי-אמצעי" של "חיי-העולם" — כך פוסק ניצשה בחיבורו הראשון, "התהוותה של הטרגדיה" *Geburt der Tragoedie* ואז היתה המוסיקה בשביל ניצשה האמנות הראשונה; כבר בשיר העממי מהווה הגגון "את הדבר הראשון והכללי". "הגגון מוליד את הפיוט, תמיד מחדש". יתר על כן, "כל כושר הדבור" התעורר הודות לעיקרון החדש של חקוי למוסיקה". וכך מנסה ניצשה — מתוך פרוש בלתי נכון בולט של העובדות ההיסטוריות ואי-התחשבות בהן — להוכיח, שגם הטרגדיה היוונית התהוותה מהמקהלה, היינו שוב מ"רוחה של המוסיקה". והנה משתנית כל התמונה, היא נהפכת להפוכה הגמור, "אין למוסיקה צלילים היכולים להקסים את הרוח... היא משכה אותנו לדברים גסים, מתארת את אי-שביעת הרצון ואת הצער... אך מה נוראה היא האמנות הזאת, אם היא מתארת את הכעור בלי בחירה תחילה; איזה עינויים הם מיוחדים לצלילים, לצלילים הצעקניים". וכך הוא מהלל "את יחסו הזריו של גיטה למוסיקה". והיא רואה בו עמדה בעלת מעלה יתרה ורשם שלפני זה היתה המוסיקה בשבילו האמנות הראשונה והמקורית, כן היא נהפכת עכשיו להיות אצלו האחרונה...

סוקרטס, השונא המושבע של התקופה הראשונה, אותו באיכות של העיקרון האפוליני של השכל, סוקרטס, שאותו ראה אפידור כאשם בשקיעתה של הטרגדיה היוונית, סוקרטס זה, "הבלתי-מיסטיקאי במיוחד", בעל "שכל הישר הדספוט", האיש הזה שהוא מבזה את האמנות ונוהה אחר המדע המזיק — אותו הסוקרטס הוא מהלל עכשיו, "כחכם הפשוט ביותר והעולמי"; "אליו מובילים הדרכים של כל חכמי העולם השונים". ניצשה כופר בכל כשרון היוצא מגדר הרגיל. "לא קשה הוא למשד ללמד איך להעשות לסופר טוב כותב גובלות... מן הצורך הוא לעשות מאה ויותר טיוטות של גובלות בגודל של לא יותר משני

עמודים, אך כתובים בכף זארת בבהירות כזו, שכל מלה תהיה שם הכרחית". וכך ממשיך ניצשה לדבר על "העין והאוזן החריפות", מבלי להרגיש שדווקא בחריפות כזו כמו "בבהירות" . . . "שכל מלה . . . תהיה הכרחית" מתגלה הכשרון המקורי, "הגאוניות". להיפך, ניצשה משוכנע שכל יצירה מקורית, עמוקה, היא תוצאה של נסיון וחריצות. אין, אפוא, להתפלא, גם הוא רואה את ה"דאימוניון" של סוקרטס כמחלת האוזן.

ברזקופת יצירתו הראשונה היתה לניצשה תפיסת עולם אריסטוקרטית קיצונית. את מהותה של ההיסטוריה האנושית הוא רואה ברפובליקת-הגאונים של שופנהאור. "ענק אחד קורא לשני דרך החלל" השמם של התקופות והזמנים, בלי שום לב לתעלוליהם ולקור-המופתם של הננסים הרוחשים ביניהם הם ממשיכים לנהל ביניהם את שיחת-הרוח הרוממה". ב"אכסמפלרים הנמצאים ברמה הגבוהה ביותר", רואה ניצשה את "המטרה של האנושיות". ההמון ראוי למבט-עין רק מתוך היותו הערצק של הגדולים ואמצעי בשבילם" וכן, "ככה מתנגד להם"; "ביתר הדברים יקחם האופל, אותם ואת הסטטיסטיקה".

אם גם משפטו זה איננו קבוע ועומד אצלו, אלא שמשתנה להיפכו ולו הוא לוחם עכשיו במרץ הגדול ביותר, "אין לעצור בעד הדימוקרטיזציה של אירופה . . . הגיעה עכשיו התקופה של בניני ענקים (Zyclopenbauten) . . . יסודות בטוחים, כדי שהעתיד יוכל להקים עליהם את בניניו בלי שום סכנה. סוללות-אבן וחומות-מגן נגד ברברים, נגד מגפות, נגד שכנוע גופני ורוחני". הסידורים הדימוקרטיים הם מקומות-הסגר, מוסדות השומרים בפני המגפה הישנה של תאוות. ניצשה מחשיב עכשיו את כל יחיד ויחיד עד שרואה ב"הסכמת כולם" את היסוד העיקרי לדימוקרטיה. גם דהתקופה הזו השניה נגמרה פתאום בשנת 1882; התחיל משבר שהכניס את ניצשה למצב של מתיחות קדחתנית גדולה ושל התרגשות. התחילה תקופה חדשה שאת התחלתה מציין "כה אמר צרטוסטרה", בעז קיצוני חוזר ניצשה להשקפת עולמו של התקופה הראשונה ומגדיל את הגרעין הרומנטי עד בלי סוף. אמנם לשופנהאור ווגנר אין הוא חוזר; שופנהאור נשאר "זיפן-המטבעות" וגם לגבי ווגנר הוא מגיע רק בקושי לאוביקטיביות מסוימת. אך בכח כביר הוא חוזר לעקרונותיו של התקופה הראשונה ומוסיף לפתח אותם. "הפונקציות הבהמיות (animalische) החיוניות של בעלי חיים הם מבחינה עיקרונית חשובות פי מיליון מאשר כל סוגי יופי ורמת-ההכרה: אלה האחרונים הם עודפן, אם לא אמצעיהן, של הפונקציות הבהמיות. אמנם אין ניצשה מפחד עכשיו יותר שההכרה תביא לחורבנו של העולם. יש הפרש במדת כחותיהם של שניהם. "הגוף הוא שכל גדול . . . גם השכל הקטן, שאתה אחי מכנה אותו בשם רוח, גם הוא מכשיר של גופך, מכשיר קטן וצעצוע של תבונתך הגדולה".

שני גורמים הם מהווים את המקור לניגודיו של ניצשה. את הגורם הראשון אפשר לראות בעובדה שהיו לו שלוש תקופות-יצירה, שפעמים נסה

בחוקה מצד אחד לשני, בתוקף של 180 מעלות. ואת הגורם השני? לוי יש לאופי פסיכולוגי מוזר. כידוע היה ניצשה מטבעו רגשני, עדין ורחמני; כבישן, כאיש המסתפק במועט ומתנהג בטקט ובסבר פנים יפות ביחסו לאנשים, לא ידע ניצשה כל גסות וקשיות. מדת החמלה שבנפשו היתה גדולה מאד. אחר שבמשך המלחמה הגרמנית-הצרפתית של 1870-71 התברר לו שכאזרח שויצרי איננו יכול להשתתף השתרפות אקטיבית במלחמה, נרשם לטפול בבית-חולים וטפל במסירות כזו בשבויים עד שבעצמו חלה קשה. אך ניצשה לא היה מתגאה בתכונות אלה. להיפך, הוא חשב שנחוצו: להשמידן בכל מחיר, ובכן יוצר ניצשה בתקופתו השלישית תורת-מוסר העומדת בניגוד דאישיותו הוא. לא בכדי מדבר ניצשה על כתביו כעל „התגברות“ (Ueberwindung); בכתביו רצה להתגבר על עצמו. „הליקוי שלנו הם העינים בהן אנחנו רואים את האידיאל“, אומר ניצשה והוא יוצר לו אידיאל שאיננו בא להחליש, או להסיר את החסרונות של טבעו. לא! ברגשות המיוחדת הוא מהפך אותם להיות הפוכים הגמור, הפוך המוגדל והמופרז על למאד. אך הרי הוא מן הנמנע להתכחש לגמרי לאופי, ובכן אנחנו מוצאים אצלו בתקופה זו יסודות המשקפים את תכונותיו והנמצאים בניגוד גמור ליסודות אחרים, השואפים ל„התגברות“ על אפיו.

בתורת המוסר ניצשה רואה את האכזריות כמומנט אורגני, הכרחי. מיד הוא מגיע לפסגת דבריו בכיוון זה בהעמידו זו לעומת זו את הנצרות ואת „תורת מאנו“ של ההודים. „גושמים לרווחה בשעה שיוצאים מאויר בית-חולים ובית-האסורים של הנצרות לעולם זה הבריא, המרומם והרחוק יותר. מה עניה היא הברית החדשה לעומת מאנו, איזה ריח רע נודף ממנה?“ ומה ראה ניצשה בתורת מאנו שלבב אותו כך? את המלחמה הנוראה באיש-בלתי-מוליד (Nicht-Zucht-Menschen), בחברי הכתה Tochandala. „האוכל היחידי המותר לו ל- Tochandala הוא, כפי שמוסרים, שום ובצלים... אותה הפקודה עצמה קובעת, שהמים שהם זקוקים להם אין הם יכולים לקחתם לא מנהרות ולא ממעינות ולא מאגמים אלא מהבצות ומהחורים הנעשים ע"י רגלי החיות והבהמות. כן אסור להם לזכס את לבניהם או לרחוץ את בשרם, הואיל ובמים הנתנים להם בחדר הם יכולים להשתמש רק כדי לרוות את צמאונם. . . מאנו בעצמו אומר. . . „הסמרטוטים של גופות-בתים ישמשו להם לבגדים, סירים שבורים — לכלים, ברזל ישן לתכשיטים ורוחות רעות לעבודת אלהים.“ ניצשה מתלהב מזה: „הרצקנות האלה מלמדות אותנו הרבה; בהן אנחנו מוצאים את תורת המוסר הארית בצורתה הטהורה והמקורית, אנחנו לומדים מזה שהמושג „דם נקי“ איננו כל כך פשוט. הנצרות היא אמונה אנטיארית par excellence; הנצרות היא שינוי הערכין של כל הערכים האריים, נצחון הערכים של Tochandala האבנגליון של האביונים, המהפכה הכללית של רגלחצים, של נחותי דרגא, של מסכנים, בוש-גדא — נגד הגזע...“ כלום

בקראך את הדברים האלה אפשר עוד לפקפק שבניצשה נזרקה מעין רוח נבואה? ועכשי להפיכו: נפתח ב"כה אמר צרטוסטרה" את הפרק בשם "עד נשיכת עכנאי". עכנאי נשך ארץ צרטוסטרה הישן בצוארו; הוא מתעורר, צועק מכאב, ורואה את האכנעי הרוצה לברוח. "לא, אמר צרטוסטרה, לא הספקתי ליהדות לך! אתה עוררתני בזמן הנכון; עוד דרכי ארוכה". "דרכך קצרה", ענה לו העכנאי ביגון, "הארס שלי ממית". צרטוסטרה הצטחק ואמר: "כלום ראית מימין דרךון מת באחסו של נחש? קח לך חזרה את ארסך. אין אתה עשיר כ"כ עד שתוכל לתת לי במתנה". אז נפל העכנאי שוב פעם על צוארו ולקק לו את הפצע. והמוסרי-השכל שלי הסיפור ה"בלתי מוסרי" הזה? צרטוסטרה מנסה אורזו בדרך זו: "אם יש לכם אויב, אל תשלמו לו טובה תחת רעה; בזה תבישו אותו, אלא תראו לו שהיטיב עמכם". ודאי הוא שהתורה הזו נמצאת בקו של התורה הנוצרית; היא מראה על הרבה נמוס נפשי, על שאיפה גדולה להזהר בחבר עד כדי גבול — הבלתי-אפשרי, עד הגיע למרום הקדושה הנוצרית.

שתי המגמות המתנגדות באופן כ"כ בולט האלה הן השליטות ביצירתו של ניצשה בתקופת יצירתו השלישית. המגמה האחת מקורה באישיותו האמתית של ניצשה והשניה — בשאיפתו להתגבר על אישיותו. באופן סמלי מתגלות שתי המגמות האלה בשגעונו של ניצשה. דוסטויבסקי נסה להדגיש ולהראות, ששגעונו של בן-אדם איננו רחוק ממהותו ואיננו בלתי תלוי ממנו; בשגעון מתגלית ארצי הסטרוקטורה הפנימית של הנפש באפן יותר ברור ובכח גדול יותר מאשר במצב נורמלי. מהותו של איבן קרמזוב ורצונו מתגלים רק בדושיה שלו עם השטן, דושיה שאיננו אלא מונולוג חודני של נפשו המפוצלת והקרובה לשגעון. ניצשה גורם בסוף דצמבר 1888 להתגודדות אנשים ברחוב, בנפלו על צואר סוס זקן, עיף ורזה ובוכה על גורלו המר. זה היה הסימן הראשון של שגעונו שהתחיל להגלות. ומיד בא גם — השני. ניצשה כותב לסטרינדברג: צויתי לנסיכים שיתאספו לרומא. אני רוצה לצוות לירות בקיסר הצעיר . . . ניצשה, צור".

המגמה הזאת השניה עושה את ניצשה לסולל דרך של הנציונל-סוציאליזם. יסוד המגמה הזו היא ההכרה שה"חיים הם על פי מהותם לקיחה משל אחרים, פגיעה באחרים, הכרעת זולתו החלש, דיכוי, אכזריות, כפיה לקבלת צורות אחרות ולכל הפחות, כן לכל הפחות — ניצור. אין הניצור תוצאה של חברה מקולקלת בלתי-שלמה או פרימיטיבית, היא שייכות לעצם מהותו של החי, כפונקציה אורגנית, היא תוצאה מרצון השלטון, שהוא הוא רצון לחיים". וכך נעשה בשביל ניצשה רצון להשתלטות לחוק הקדמוני של החיים ולא רצון הקיום שעליו דבר תמיד שופנהאור: "הוא לא קלע אמןם לאמת, זה שתמיד דבר על רצון הקיום". אך ניצשה הולך בדרכו של שופנהאור בבארו שרצון ההשתלטות הוא חוק הטבע הכללי, בו מוצאים כל מאורעות העולם את ביטויים האמתי ואת

באורם הסופי. „לחוק הזה יש ריזוקף גם בנוגע לעץ ולצמח כמו שיש לו תוקף בנוגע לחיה ולבהמה“. הכול — זהו רצון ההשתלטות, כל חכמה איננה אלא דרך לפרוש את השלטון על הפצים, להביא לידי גירוי את השלטון עליהם. גם הלשון היא גילוי השלטון של השליטים; מצינים כל חפץ בהכרה מסוימת ובוה קונים אותו כביכול. כל החיים אינם בשביל ניצשה, אלא מלחמה בלתי פוסקת אכזריות, נוראה.

ובהתאם לאמונתו היסודית הזאת מעצב גם ניצשה את תורת המוסר שלו. המוסר הוא בשבילו מוסר-חילים. ברזוקף ועוז הוא מקדם את המאורעות ביובל שנים ומעצב את האבנגליון של החיל. „את השלום תאהבו כאמצעי למלחמה חדשה, תאהבו את השלום הקצר יותר מאשר את הארוך. עצתי היעוצה לכם היא לא לעבוד, אלא לתובס. לא שלום אלא לנצחון... אתם אומרים שהמטרה הטובה היא העושה אפילו את המלחמה לקדושה, ואני אומר שהמלחמה מאצילה מהוד קדושתה על כל דבר... מה זה טוב? אתם שואלים. להיות גבורים זה הוא טוב... אתם מכוערים? יהי כך, אחי. וכך תתעטפו בטלית של הנשגב והנעלה, בטלית של הכעור!... להתמרד — זו היא מדת-אצילות של העבדים. אצילותכם היא המשמעת“.

טוב הוא כל דבר שיש לו ערך במלחמה המתנהלת בלי חמלה, כל מה שבא מתוך רגש של גבורה, כל דבר המחזק את הרצון ואת האופי. „את השדים החדשים האלה אני רואה שהם יותר גבוהים במעלה מכם; רצונו לאנשים קשים“. „כדי להיות עץ גדול הוא מוכרח להכות שרשים חזקים מסביב לאבנים קשות“. האדם צריך להיות פראי, קשה, חזק, להיות קשה כגרניט. הוא מוכרח להיות ג'כ רע. הרע הוא הכח הטוב ביותר של האדם. בהתלהבות הגדולה ביותר לוחם ניצשה את מלחמתה של האכזריות; יש לו לבן-אדם קורת-רוח בראותו את זולתו סובלים וביותר בשעה שהוא גרם להם לסבול — בזה רואה ניצשה „עקרון אנושי כביר“. אין הוא מפקפק אף רגע בעובדה שהאכזריות הולכת ונהפכת יותר ויותר לערך רוחני, לדבר אלהי. אין בשבילו „חג בלי אכזריות; כך מלמדת ההיסטוריה העתיקה והארוכה של האדם — וגם בעונש יש הרבה מחגיגות“. וכך נוצרת אצל ניצשה תמונת איש „אציל“ דוגמת „האיש המוסרי“. אצילי ומכובד הוא האיש המכבד את כחו הוא, האיש אמיץ-הלב, הקשה, האכזרי, שיש לו אמונה חזקה בעצמו ובכחו, ושהוא מרגאה בעצמו. האיש האצילי הזה הוא גם בן-חורין; בשביל ניצשה אין החופש אלא שלטון ההרגשות הגבריות האלה של מלחמה ונצחון על יתר הרגשות — על הרגש של הנאה, של אושר, של השתתפות בצער. „ההנאה מביאה לידי שפלות“. „זה מזמן שלבי איננו נמשך אחר אושר, הוא נמשך אחר המפעל שלי“. „אלהים הוא מת. הוא מת בעטיו של רגש הרחמים כלפי האדם“. „משום זה תזהרו מלהיות רחמנים“.

האיש האצילי הזה הוא נושא מוסר-האדונים של ניצשה. כניגוד גמור למוסר הזה הוא מנסח „את הסוג השני של המוסר, את מוסר-העבדים” במלים אלה: „נניח שהנאנסים, המדוכאים, הסובלים, העבדים, העיפים יוצרים יסודות מוסריים: איזה דבר הם יעריכו? ... הם מעלים את הרזונות המשמשות דהקל את קיומם של הסובלים; פה הם מחשיבים את רגש הרחמנות, את היד המושטה המושיעה, את הלב החם, את הסבלנות, החריצות, את ההכנעה, את החבה”...

במשפטים אלה מנסח ניצשה בשנת 1888 — השנה האחרונה ליצירתו — את „אני מאמין” שלו של מוסר-האדונים. את המשפטים האלה אפשר לראות כיסוד של האידיאולוגיה הנאצית. „מה זה טוב? כל מה שמגביר ומעלה באדם את רצון השתלשלות, ומגביר בו את מדת כחו. מה זה רע? כל מה שבא מתוך רגש החולשה... לא להיות מרוצה אלא לשאוף ליותר שלטון... לא שלום, אלא מלחמה; לא מדות טובות אלא זריות. החלשים יכולים לדכא לטמיון; זה הוא המושכל הראשון של אהבת האדם שלנו. ובכוון זה נחוץ דעזור להם. מה הוא מגונה יותר מאשר המדה הכי גרועה? הוה אומר תורת ההשרתפות בצערם של החלשים — הנצרות”... כך התהווה אצל ניצשה האידיאל של האדם העליון, בו יוכל להתגשם העיקרון של מוסר-האדונים; מתפקידו של האדם הוא ליצור מתוכו, ע”י השמדת מינו הוא וגידול מין יותר נעלה, את האדם העליון. „כל בריאה יצרה עד עכשיו בריאה העולה עליה; ואתם רוצים להיות שפל-המים Ebbe של המבול הזה ותעדיפו לשוב להדמות לחיות הארץ מאשר להתגבר ולהתעלות על האנשים? האדם הוא טבעי בששלת הנמשכת מן החיה לאדם העליון”; דרכנו הוא קדימה, מהמין האנושי ל”מין העליון”. האדם העליון הזה כלום הוא אידיאל, חזון לעתיד לבוא?

ניצשה רואה בתורתו את הביטוי האמתי של החיים, של החיים המציאותיים כמו שהם, ולא כמו שהם צריכים להיות. ובהתאם לזה מהווה האדם העליון היוצר העיקרי של ההיסטוריה האנושית, האזרח בעל זכויות היחיד „ברפובליקה של גאונים ההיא”. וכך לא קשה בשבילו להדגים את תאורו של האדם העליון בדוגמאות היסטוריות: צור, מלך השטאופים פרידריך השני, נפוליון. ביחוד הוא מתעסק בצור בורג’יה והוא מתפעל בהמצאותיו, אכזריותיו, לאותו הגבור האהוב כ”כ על ניצשה מתאים ביותר תאורו הידוע של „החיה הבלונדינית המבקשת טרף להנאתה”, של „אותה המפלצת מלאת צהלה העוזבת את המקום בו בצעה אולי שורה שלמה של מעשה רצח, הצתות, עינויים, אונס במשובה ובשוב הדעת כאילו נעשה רק מעשה הוללות של צעירים; הם משוכנעים שבמעשים אלה ניתנה למשוררים הזדמנות ל”שיר ולהלל במשך זמן רב”. ניצשה מאמין שבדברים האלה תפס את העיקר של „הגזע האציל”.

והמגמה הראשונה, כלום כוסתה כזה תחת המפולר, תחת הלבנה של האכזריות? לא, בודאי לא! יש מומנטים שבהם היא פורצת דרך. כך לוחם

ניצשה ברגשנות גדולה במדינה, ושוכח לגמרי עד כמה נחוץ הוא בנין המדינה הקפדני והמשמעת הקשה בשביל המלחמה. „מדינה? מה זה? כן, הטו עכשיו את אֶזְנֵיכֶם, כי עכשיו אומר לכם את מִלְּתִי עַל מות העמים. מדינה. זו היא המפלצת הקרה ביותר... הכל שקר בתוכה; היא נושכת בשנים גנובות. שקר הם אפילו הבני-מעים שלה... רק במקום שפוסקת המדינה מתחיל האדם, האדם שאיננו מיותר...”

הנביא האכזרי המכריז על רצון ההשתלטות בצורתו הכללית והקיצונית פונה לפתע פתאום בחריפות גדולה נגד רצון ההשתלטות החמרי והפוליטי. „הם רוצים בשלטון, ולראשונה את המכשיר לשלטון, הרבה כסף — אֵלֶּה העניים! ראו איך שהם מטפסים הקופים המהירים האלה! הם מטפסים אחד על השני וכן משפילים הם אחד את השני וסוחבים אותו מטה. כולם נדחקים לתפוס את כסא המלוכה: זה הוא שגוענם: כאילו האושר יושב עַל כסא המלכות! לפעמים תכופות יושב הרפש עַל כסא המלכות — וכן גם נמצא כסא המלכות ברפש. כולם הם משוגעים וקופים-טפסנים. רית עוֹלָה באפי מהאדיל שלהם, המפלצת הקרה הזו, ריח עולה באפי מכורם ביחד, אלה עובדי האלילים.”

כמו כן לוחם ניצשה ב„צדק הקר” של המדינה, כי „מעניי השופטים שלכם נבט תמיד התלִין” והברזל הקר שלו. ולפתע מתרומם ניצשה לתפיסה כזו של הצדק, שאיננה אלא העלאה כבירה של האהבה הנוצרית ושל מדת ההכנעה הנוצרית. „אֲמָרוּ אִיפֹה הוּא הַצֶּדֶק — האהבה בעֶלְת עֵינַיִם רֹאֹת? תִּמְצִיאוּ לֹא אֶת הַצֶּדֶק הַמֵּהפֶךְ בִּזְכוּתָם שֶׁל כֻּלָּם מִחוּץ לְשׁוֹפְטִים”. דוסטויבסקי רצה להמשיך את הרצורה הנוצרית דווקא בכיוון זה; כולם הם שותפים לאשמתו של היחיד ויש רשות לדונו רק לאלה שהם מוכנים לקבל עַל עצמם את כל האשמה ואת העונש המגיע לחוטא. וכן גם ניצשה מתגעגע לאהבה, הזקפת על חשבונה כִּי עֹנֵשׁ וְכִי אֲשֵׁמָה. לצדק בזה המשחרר אֶת כָּל אֶחָד ואֶחָד מאשמה ומעונש.

כלום אפשר לתאר תהום יותר גדולה מאשר זו הרובצת בין שתי השקפות עולם אלה? וכלום אפשר להתפלא שגם ההומניסטים המשוכנעים ביותר וגם הנצינל-סוציאליסטים הקיצוניים ביותר מסתמכים עַל ניצשה?

הדברים שנאמרו כאן נותנים לנו את האפשרות להבין באופן יותר טוב את יחסו של ניצשה ליהודים. בתקופת יצירתו הראשונה התעניין ניצשה רק מעט בשאלת היהודים, אם כי בתקופה ההיא נמצא בידירות לבבית עם וגנר האנטישמי המרוגז הזה. ניצשה ידע ממקור ראשון את העובדה שאֶבְיו האמתי של וגנר, מחנכו ומפרנסו, היה רוקח יהודי בשם הביכטר, שלו נישאה גם אמו של וגנר אחר מותה של בעלה הראשון. משום זה לא יכול היה ניצשה כאיש בעל רגש עדין להתיחס ברצינות גמורה לאנטישמיותו של וגנר. נוסף לזה הכיר ניצשה באותו הזמן יהודי שהתחיל להתיידד אתו יותר ויותר. היהודי

הזה, הפילוסוף והפסיכולוג פאול ריי התחיל לאט לאט להשפיע השפעת עצומה על השקפת עולמו של ניצשה. בלי שום ספק שהתחלת התקופה השנייה ביצירתו של ניצשה היתה תוצאה גם של ההשפעה הזאת. ביחוד אפשר למצוא באופן בולט את סימני השפעתו של ריי בספרו הראשון של אותה התקופה *Menschliches Allzumenschliches* וכך יכול היה Erwin Rohde ידידו הישן של ניצשה, החכם הבלשן הקלסי ומחבר הספר "Psyche", שנעשה כמעט לקלסי — הוא יכול היה לכתוב אחר קבלו מניצשה את חיבורו הנ"ל, "אין אני יכול להבין איך אפשר להרחיק באופן פשוט את הנשמה העצמית, את נשמת ניצשה ולהחליפה בנשמת ריי".

במשך התקופה השנייה הזו התעסק ניצשה בשאלת היהודים, אִמְנֵם רק באקראי, הואיל ולשאלה זו לא יחס חשיבות עיקרונית. אופן דיבורו על היהודים בזמן ההוא הוא ידידותי מאד. כך אנהנו קוראים ב"השחר" 'Morgenroete' §205, "פחות מכל תושבי אירופה שמים הם [היהודים] בכוס עיניהם או מאבדים את עצמם לדעת מתוך ענים. אומץ לבם תחת מסוה של הכנעה שפלה, גבורתם בבזיונם (spernere se sperin) עובר על מעלותיהם של הקדושים. רצו לבנותם ע"י יחס של בוז אליהם במשך ארפיים שנה וסגירת השערים בפניהם לכל הכיבודים ולכל דבר מכובד; דחפום עמוק עמוק לתוך משלח־יד מכוער — מובן שלא יצאו משם נקיים יותר. אך נבזים? הם לא פסקו לראות את עצמם מיועדים לעינים הנעלים ביותר וכך לא פסקו לרומם וזהדר אותן המדות הטובות המעטירות את כל הסובלים והנענים; האופן איך שהם מכבדים את אבותיהם ואת בניהם, טהרת המשפחה שלהם מציינת אותם על כל האירופאים".

בסוף התקופה הזו בא הקרע בין ניצשה ובין ריי. הגורם לקרע זה היה פרטי בהחלט; בערב אחד של שנת 1882 הכיר ניצשה ברומא עלמה יפה אחת, זו שנודעה אח"כ כ"כ בשם Salome Su. אחר כמה שעות התאהב כבר ניצשה בעלמה ההיא. הוא היה משוכנע שמצא סוף כל סוף את כך האדם שיוכל להיות המבשר של תורתו. הוא התאהב בה בכל גימי נפשו ורצה מיד לשאתה לו לאשה. מתוך רצון לא לפגוע ברגשותיו לא ספרו לו ריי וסו שהם מאורסים כבר מזמן וניסו בדרכים אחרות להחזיר את ניצשה מהחלטתו הנחפזה. זה גם עלה בידם. אך כאשר גודעה לניצשה, כעבור זמן מה, האמת לאמתה, עלתה חמתו בלי קצב וגבול; הוא רצה אפילו לצאת למלחמת ביניים עם סו בחשבו אותה לאשמה בכל הענין.

לכבודו של ניצשה יאמר, שלחוייה האישית הזאת לא היו שום תוצאות על עמדתו ליהדות. אִמְנֵם עמדתו משתנית מן הקצה אל הקצה, אך הגורמים לשינוי זה הם בהשקפת עולמו. אין גם ניצשה מתחיל בתקופה השלישית שלו לבטל את היהודים; להיפך, הערכתו שהיה מעריך את היהדות כגורם

מוסרי גבוה במקומה עומדת. כך הוא אומר בספר §22 Genalogie der Moral).

אינני אוהב ארץ האבנגליון . . . כן התנ"ך זה הוא ענין אחר לגמרי. כל הכבוד לכתבי-הקודש. שם אני מוצא אנשים גדולים, נוף של גבורים ודבר שהוא כל כך נדיר בעולם: הנאיביות של בעלי לב כבירי, יתר על כן, אני מוצא עם". אך הוא חושב שעל שכם העם הזה הוא יכול להעמיס אשמה בדבר נורא, המביא כליון לעולם — בהתהוותו של הנצרות. ניצשה יצר תורה פסיכולוגית, שיש לה בלי שום ספק מומנטים פוריים ויש לה תפקיד חשוב גם במדע המודרני תורת Ressentiment. בכל כח הרגשות המיוחדת לניצשה וגודל ההגזמה שהוא רגיל בה, מנסה ניצשה את מהותה של התורה הזאת כדלקמן: מרידת-העבדים במוסר מרזחילה בזה שה- Ressentiment בעצמו נהפך להיות כח יוצר ומוליד ערכים, Ressentiment של אוביקטיבים כאלה, שחסרה להם ההגבה האמתית, ההגבה במעשים, ובמקומה הם יכולים להתנקם בנקמה דמיונית. הם רוצים אפוא להפוך את החולשה לזכות ואת האין-אונים — לטוב, את פחד-השפלות לענוה, את ההכנעות תחת ידי השונאים — למשמעת. ארץ אי-היכולת להתנקם הם מכנים בשם אי-רצון להתנקם, או אפילו בשם סליחה ומחילה. בדרך זו מנסה ניצשה לבאר מחדש את כל ערכי הנצרות, להוכיח את תכונתה השפלה והעבדותית של הנצרות. כל המדות הטובות של הנצרות אינן אלא מרד עבדים נגד הדבר החשוב באמת, נגד מוסרי האדונים של רמי המעלה. והיהודים הם הנושאים העיקריים של המרד הזה. כך מתבטא ניצשה ב"שלשלת היוחסין של המוסר" (Genealogie der Moral).

(§ 16) הרומאים היו החזקים ואנשי-המעלה שכמוהם לא היו עד עכשיו עלי אדמות, אפילו לא בחלום. להיפך, היהודים היו עם של כהנים, par excellence, בעלי גאוניות עממית מוסרית מיוחדת במינה. די רק להשוות עם היהודים את העמים בעלי כשרונות דומים, כמו הסינים והגרמנים, ואז מתברר מי נמצא במדרגה ראשונה ומי במדרגה חמישית. מי מהם נצח בינתיים, רומה או יהודה? אין הדבר הזה בגדר של ספק: נביא רק בחשבון, בפני מי משתחוות עכשיו רומה בעצמה — ולא רק רומה עצמה אלא חצי העולם, בכל מקום אשר האדם נעשה או רוצה להעשות לבן-תרבות — אם אין הם כורעים בפני שלשה יהודים ויהודיה אחת (ישו מנצרת, הדיג פטר, אורג השטיחים פאולוס ואמו של ישו המכונה מרי). זה הוא הענין בו מוצא ניצשה את אשמתה הכבדה של היהדות. הם לוחמים נגד האכזריות הנוראה של "החיה הבלונדינית" באמצעים רוחניים והומניטריים, הם עומדים לימינו של "הטוב" במלחמתו ב"רע". באותו הזמן אנחנו מוצאים אצל ניצשה גם את ההפך מזה — ניגוד עמוק בו הוא רגיל. היהודים, אותו העם של "הלב האמיץ", הם באותו הזמן גם נושאי ה"רסנטימנט", שהוא תוצאה של הנפש החלשה. ושוב שוכח ניצשה את התורה שלו שדוקא החלשים משתמשים ברגש ה"רסנטימנט", ומוצא היהודים הם העם החזק ביותר בעולם ובהם הוא רואה סכנה גדולה בשביל הגרמנים. העם החלש והבלתי-

מבוגר הזה. ואין לו דרך אחרת אלא להגן על הגרמנים בפני היהודים, „שלגר־מניה יש די והותר יהודים, שהקבה הגרמנית, הדם הגרמני זקוק (יהיה זקוק עוד במשך זמן רב) לעכל אותה הכמות של „יהודי“ — זה הוא הביטוי של האינסטינקט הכללי של הגרמנים, לא לתת יותר ליהודים מאוסטריה ומאירופה המזרחית להכנס לגרמניה“.

אָמנם אֹתָהּ „החיה“ שבָּאָה מאוסטריה ונהפכה לתלין של העם היהודי ול־אסונה הגדול ביותר של האנושיות — לא היתה יהודי. אך לכל הפחות התאמתה הערכה אחת של גיצשה. „הגרמנים . . . אותו הגזע חסר־האחריות, האשם בכל האסונות הגדולים של המרחבות“.

כי משרש נחש יצא צפע ופריו שרף מעופף.
(ישעיה י"ד, כ"ט)

חכמים הזהרו בדבריכם שמא תחובו חובת גלות
ותגלו למקום מים הרעים וישתו התלמידים
הבאים אחריכם וימותו ונמצא שם שמים מתחלל.
(פרקי אבות, קכ"ו, י"א)